

Şəfəq Abdullayeva
Azərbaycan Dillər Universiteti

QAFQAZ YƏHUDİLƏRİNİN SOSIAL-İQTİSADI STATUSU

Açar sözlər: *dağ yəhudiləri, aşkenaz yəhudiləri, gerlər və subbotniklər, sosial-iqtisadi status, tolerantlıq*

Keywords: *mountain Jews, Ashkenazi Jews, Gers and Subbotniks, socio-economic status, tolerance*

Ключевые слова: *горские евреи, евреи-ашкенази, геры и субботники, социально-экономический статус, толерантность*

1. Qafqaz yəhudilərinin bu torpaqlarda məskunlaşma tarixi

Araşdırmalar göstərir ki, azərbaycanlılarla yəhudilərin bir yerdə yaşama tarixi yüzilliklər öncə mövcud olmuş Alban dövləti tarixinə qədər uzanır. Aparılmış arxeoloji qazıntıları da bu faktın doğruluğunu sübut edir. Belə ki, arxeoloji qazıntıları zamanı Quba şəhərinin yaxınlığında Sinaqoqa, Bakı ətrafında isə təxminən yeddinci yüzilliyə aid yəhudi yaşayış məntəqəsinə rast gəlinmişdir.

Bir çox tarixçilər yəhudilərin əcdadlarının eramızdan əvvəl VI əsrdə İudey ərazisində yaşayan, sonra isə Mesopotamiya ərazisində məskunlaşdırılan insanlar olduğunu iddia edirlər. Azərbaycan ərazisinə yəhudilərin gəlişi V əsrin sonları VI əsrin əvvəllərində İranda məzdəkilər hərəkatının yatırılmasından sonrakı tarixə təsadüf edir. Həmin dövrdə məzdəkilərə dəstək verən yəhudiləri İran hökuməti imperiyadan uzaqlaşdıraraq Azərbaycan və Dağıstan ərazisinə sürgün edib. Sürgün edilmiş həmin yəhudilər fars dilinin cənub-qərb ləhcəsində danışblar ki, bu dil hazırda Azərbaycanda yaşayan dağ yəhudilərinin dili ilə demək olar ki, eynidir. Azərbaycan yəhudiləri əsasən **Aşkenaz, Cuhuro və Gurjim** qruplarına bölünür. Özlərini cuhur adlandıran **dağ yəhudiləri** Azərbaycanda çoxluq təşkil edir.

Dağ yəhudiləri sözü ilk dəfə XIX əsrin birinci yarısında, Rusiya imperiyası Qafqazı işğal etdikdən sonra Qafqazda yaşayan yəhudilərin Avropada yaşayan aşkenaz yəhudilərindən fərqləndiyini göstərmək məqsədi ilə işlədilmişdir. Araşdırmalar göstərir ki, XIII əsrin ortalarında Bizans imperiyasından gələn yəhudilər dağ yəhudilərinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Rəsmi məlumatlara görə XIX əsrin sonlarına yaxın Rusiya imperiyası ərazisində 34 yəhudi icması olub. Azərbaycanda dağ yəhudiləri kompakt halda XVIII əsrdə Quba xanlığı dövründə salınmış Qırmızı qəsəbədə məskunlaşmışlar.

Azərbaycanda məskunlaşan ən qədim yəhudi icmalarının digər etnolinqvisitik qrupu **gürcü yəhudiləridir**. Özlərini *“kartli ebraeli”* və ya *“israeli”* adlandıran və qədim zamanlarda Gürcüstan ərazisində məskunlaşmış gürcü yəhudiləri Azərbaycana ilk dəfə XIX əsrin əvvəllərində gəlməyə başlamışlar. Bunlar əsasən, Tbilisidən, Qoridən, Batumidən olan sənətkarlar olmuşdur. Onların İçərişəhərdə

dükənləri, ayaqqabı və dabbaq emalatxanaları olmuşdur. Sonralar intensiv olaraq Azərbaycana gələn gürcü yəhudilərinin Azərbaycana axını Böyük Vətən müharibəsində davam etmişdir. Hazırda əsasən Bakı şəhərində 300-ə yaxın yaşayan gürcü yəhudiləri ölkəmizdə sayca ən kiçik yəhudi subetnik qrupdur. Az olmalarına baxmayaraq onların Bakıda ayrıca sinaqoqları var[1].

Azərbaycanda məskunlaşmış digər yəhudi icmasının nümayəndələri **aşkenazlardır**. Bu subetnik qrup orta əsrlərdə Mərkəzi Avropada formalaşmışdır. Aşkenaz termini orta əsrlərdə Almanyanın semit dillərində Askenaz adlandırılması ilə əlaqəli meydana gəlmişdir. Buna görə aşkenazların danışdığı dil qədim alman dili əsasında formalaşmışdır. Aşkenazlar Azərbaycana Rusiya imperiyasının qərb quberniyalarından köçürülmüşlər. Bakıya ilk dəfə 1811-ci ildə gəlməyə başlayan aşkenaz yəhudilərinin davamlı köçməsi sayəsində 1910-cu ildə onların sayı hətta dağ yəhudilərini üstələmişdi. Əsasən Bakı və Gəncədə məskunlaşmış dörd minə yaxın aşkenaz yəhudilərinin özlərinin xüsusi sinaqoqu fəaliyyət göstərir.

Azərbaycanda bir müddət Kürd yəhudiləri, Krımçaklar, Buxara yəhudiləri və İbrani köklü olmayan Subbotnikvə Ger yəhudiləri də yaşamışdır. Gerlər və Subbotniklər 1820-ci illərdə Rusiyanın müxtəlif əyalətlərində yəhudiliyi qəbul etmiş etnik qruplardır. 1839-1841-ci illərdə Çar hökuməti onları Cənubi Qafqaza, əsasən də Azərbaycana sürgün etdi. Azərbaycanda onlar köhnə adı Həştərxan Bazarı olan Cəlilabadın Privolnoye kəndində yerləşdilər. 1990-cı illərin əvvəllərində Ger və Subbotniklərin Azərbaycanda sayı 5000 nəfər idi.

2002-ci ildə Azərbaycanda yəhudilərin sayı 8900 nəfər olmuşdur ki, bunların 5500-ü dağ yəhudiləri idi. Bundan əlavə, bir neçə min nəfər isə Azərbaycan türkləri ilə qarışıq evlilikdən olanlar idi[2].

2. Qafqaz yəhudilərinin Azərbaycanda məskunlaşdığı ərazilər

Yəhudilər Azərbaycanın bir sıra bölgələrində məskunlaşmışlar. Bunların müəyyən hissəsi hələ Alban dövləti tarixindən burada yaşasalar da müəyyən hissəsi Çar Rusiyasının yəhudilərə qarşı apardığı sürgün siyasətinin nəticəsində Azərbaycana köçürülmüşlər. Məsələn, XIX əsrin ortalarında Çar hökuməti tərəfindən Cəlilabadın Privolnoye kəndinə sürgündən sonra bu kənd Rusiyanın ən böyük Yəhudi-rus məskunlaşma məntəqələrindən biri olmuşdu.

1970-ci illərə qədər yəhudilər sıx olaraq Bakıda, Sumqayıtda, eləcə də Quba, Oğuz, İsmayıllı Şamaxı, Göyçay, Yevlax, Bərdə, Şirvan və digər rayonlarda məskunlaşmışdılar. Hətta Oğuzda Cuhudlar məhəlləsi adında bir qəsəbə və 2 böyük Sinaqoqları var.

Lakin sovetlər qurulanda azərbaycanlılara olduğu kimi yəhudilərə də güclü təzyiqlər başladı. Bütün Sionist fəaliyyətlər və İbranicə qaynaqlar qadağan edildi və 1920-ci illərin əvvəlində yüzlərlə yəhudi ailəsi Azərbaycandan köçərək İsrailə yerləşdilər. Sonradan bu ailələrin köçməsinə qadağa qoyuldu. 1970-ci ildə köç qadağası götürüldükdən sonra xeyli sayda yəhudi ailəsi İsrailə köç etdi.

Araşdırmalar göstərir ki, 1970-ci ildə Azərbaycanda 41288 nəfər yəhudi var idi. Lakin 1971-78-ci illər ərzində bu ailələrin üç minə İsrailə köçərək Tel-Əviv və Hayfa şəhərlərində yerləşdi.

Hazırda Azərbaycanda yəhudilər üç yəhudi icmasında – dağ yəhudiləri, aşkenaz və gürcü yəhudiləri icmalarında məskunlaşmaqla əsasən Bakıda, Sumqayıtda, Quba və Oğuz rayonunda yaşayırlar. Təsadüfi deyildir ki, Quba rayonunda olan Qırmızı qəsəbə dünya üzrə dağ yəhudilərinin ən çox məskunlaşdığı ərazilərdən biridir. Yəhudi dini icma rəhbərlərinin məlumatlarına əsaslanaraq, hazırda Azərbaycanda 11 min nəfərə yaxın dağ yəhudisi, 4,3 min nəfəri aşkenaz yəhudisi və 700 nəfəri gürcü yəhudisi olmaqla 16 min yəhudi yaşayır. Lakin 2000-ci illərin əvvəllərindən bir çox ailələrin Azərbaycana qayıtması nəticəsində onların sayı 20 minə yaxınlaşmışdır.

Qeyri-rəsmi məlumatlara görə dünyada təxminən 200 min nəfərdən artıq dağ yəhudisi var və onlar bu gün İsrail, ABŞ və Almaniyada immiqrant həyatı yaşayırlar. Bundan əlavə, dağ yəhudilərinin Vaşinqtonda, Nyu-Yorkda və Torontoda çox böyük və tanınmış icmaları fəaliyyət göstərir[3].

3. Qafqaz yəhudilərinin Azərbaycanda sosial statusu

Azərbaycan tolerant ölkə kimi bütün xalqların nümayəndələrinə olduğu kimi yəhudi icmalarına da fəaliyyət üçün eyni normal şərait yaratmışdır. Bu səbəbdəndir ki, keçmiş sovet respublikaları içərisində yalnız Azərbaycanda yəhudi icması normal fəaliyyət göstərir. Bunun bariz nümunəsi kimi Qubada yerləşən “Qırmızı qəsəbə”ni misal göstərmək olar. Bu qəsəbə bütün Avropada dağ yəhudilərinin kompakt yaşadığı yeganə ərazidir.

Azərbaycanlıların yəhudilərlə olan xoş münasibətinin nəticəsidir ki, hələ 1919-cu ildə Bakıda Korqanov küçəsində və Sabunçu qəsəbəsində yəhudi sinaqoqları tikilmişdir. Çar Rusiyasının köç siyasətinin qurbanı olaraq Azərbaycana sürgün edilən müxtəlif yəhudi icmalarının nümayəndələri burada bir-birləri ilə qaynayıb qarışır və beləliklə də xalq kimi intellektual inkişafın əsasını qoyurdular. Bu bir faktdır ki, Çar Rusiyası devrildikdən sonra Bakıda yəhudi dilində məktəb açıldı, Yəhudi Xalq Universiteti təşkil olundu. Yəhudilərin daha dərin biliklərə yiyələnməsi üçün Bakının, eləcə də Rusiyanın müxtəlif şəhərlərinin ali məktəblərində yəhudi gənclər üçün müsabiqədənkənar yerlər ayrıldı. Bunun nəticəsində yəhudilərin ilk nəsil ziyalı təbəqəsi formalaşdı[4].

Qısa müddət ərzində tamamilə savadsız olan bir xalq, digər qabaqcıl xalqların sırasına qoşularaq öz yazılarını formalaşdırdılar, doğma dillərində dərslük, bədii ədəbiyyat, müxtəlif nəşrlər çap etdirməyə başladılar. Az sonra yəhudilər arasında ali təhsilli həkimlər, alimlər, iş adamları meydana çıxdı ki, onlar da Azərbaycan elminə, mədəniyyətinə, incəsənətinə öz layiqli töhfələrini verdilər. Bundan başqa, yəhudilər neft və qaz sənayesində də fəal iştirak etməklə ölkənin iqtisadi həyatına qoşuldular.

1970-ci illərdə yəhudilərin İsrailə kütləvi köç etməsinə baxmayaraq Bakıda 6 mindən artıq yəhudi yaşayır və onlara olan tolerant münasibət bu gün də davam edir. Belə ki, dağ yəhudiləri icmasının yeni sinaqoqu 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü və qayğısı ilə tikilib istifadəyə verilmişdir. Ölkəmizdə yəhudilərə olan münasibətin nəticəsidir ki, onlar öz adət-ənənələrini, mədəni və mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaqla yanaşı, Azərbaycanı öz ölkələri kimi sevib onun siyasi, eləcə də sosial-iqtisadi həyatında fəal

iştirak edirlər. Hətta Azərbaycanın azadlığı və müstəqilliyi uğrunda şəhid zirvəsinə yüksəlirlər.

Dağ yəhudilərinin “kaqal” adlanan icması onların sosial cəhətdən təşkilinin əsas xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Belə ki, müəyyən formada özünüidarə etmə forması olan bu sosial təşkilatda həm dini, həm siyasi, həm də dünyəvi məsələlər müzakirə olunaraq öz həllini tapır. “Kaqal”ın ayrı-ayrı elementləri yəhudilərin kompakt yaşadıqları ərazilərdə fəaliyyət göstərərək onların etnik və sosial ənənələrinin qorunub saxlanılmasında müstəsna rol oynayır. Azərbaycanda yaşayan dağ yəhudilərinin azərbaycanlılarla xoş münasibətinin nəticəsidir ki, bir çox xörelərinin adları, özlərinə məxsus geyim elementləri Azərbaycan dili vasitəsilə izah olunur. Məsələn, təndir, kürsü, mağal, xəngəl, dolma, düşbərə, gürzə, eləcə də arxalıq, buqozaltı və başqa geyimlər və bəzəklər Azərbaycan dilindən keçən sözlərlə ifadə olunaraq ümumi Qafqaz səciyyəsi daşıyır[5].

Araşdırmalar göstərir ki, ölkəmizdə məskunlaşaraq, yerli əhali ilə xoş münasibət qurmağı bacaran hər millət kimi yəhudilər də ölkəmizin vətəndaşları kimi qəbul edilərək Avropanın bir çox ölkələrindən fərqli olaraq heç bir ayrışdırıcılıqla qarşılaşmayıblar. Xalqımızın bu xüsusiyyəti bizi həmişə başqa millətlərdən fərqləndirib.

4. Azərbaycanda yəhudilərin sosial-mədəni inkişafı

Azərbaycan xalqının yəhudi xalqına verdiyi önəmin nəticəsində 1960-cı illərin sonlarından başlayaraq Bakı və Sumqayıtda indi də fəaliyyət göstərən mədəni və sionist təşkilatlar yenidən quruldu və yəhudilərdə mədəni canlanma daha da genişləndi. Bakıda İbranicə ilk qanuni dərslər öyrədilməyə başladı və iki liseydə seçmə fənn kimi təqdim edildi. 2007-ci ildə Bakıda gündüz məktəbi, uşaq və qocalar evi, elm şöbəsi, kitabxana və s. xidmətlər göstərmək məqsədi ilə “Or Avner Habad” mərkəzi açıldı və bu gün də fəaliyyət göstərir. Hazırda Bakıda üç, Quba və Oğuzda iki sinaqoq fəaliyyət göstərir. Qeyd etmək lazımdır ki, 2003-cü ildə Bakıda açılmış sinaqoq Avropanın ən böyük sinaqoqlarından biridir. Bu gün yəhudilər Azərbaycanın ictimai həyatında da böyük rol oynayırlar. Belə ki, hazırda Azərbaycanda Azərbaycan-İsrail Dostluğu Cəmiyyəti, “Coynt”, “Vaad-L-Xatzolla” kimi iri yəhudi xeyriyyə təşkilatları, “Soxnut” yəhudi agentliyi, Azərbaycan Yəhudi Qadınlarının Humanitar Assosiasiyası, “Azərbaycan-İsrail” Mədəni Əlaqələr Cəmiyyəti, “Xava” adlı qadın cəmiyyəti və başqa yəhudi qeyri-hökumət təşkilatları fəaliyyət göstərir[6].

Qədim zamanlardan bəri dağ yəhudiləri digər xalqların nümayəndələrini həmişə mehribanlıq və səmimiyyətlə qəbul etmişlər. Yəni qonağa hörmət onlarda müqəddəs vəzifə hesab olunub. Ona görə də dağ yəhudilərinin ən vacib ənənələrindən biri də məhz qonaqpərvərlik hesab olunur.

Dağ yəhudiləri ilə burada yaşayan digər xalqlar arasında sıx münasibətlərin göstəricilərindən biri də hər bir dağ yəhudi ailəsi üçün səciyyəvi olan və geniş yayılmış xalçaçılıq sənətidir. Yəhudi ailələrinin ən yaxşı xalçaları ev şəraitində yundan toxunan xalçalar hesab olunur. Bu xalçalar bir çox ornamentlərinə, toxunuş üslubuna görə Quba xalçaçılıq məktəbinə məxsus xalçalara bənzəyir. Dağ yəhudilərinin özlərinə məxsus digər qeyri-maddi mədəni irsinin elementlərindən biri də

toy mərasimidir. Bu mərasim özünəməxsus formaları ilə əsrlər boyu dəyişməmişdir və bu gün də icra edilir. Toy mərasiminin özünəməxsusluğu bir sıra ayinlərin icra edilməsi ilə fərqlənir. Məsələn, toy mərasimində ravi mütləq iştirak etməlidir. Toy mərasimi şənbə günü ola bilməz. Çünki şənbə günü dindar yəhudilər heç bir işlə məşğul ola bilməzlər. Nikah mərasimi mütləq sinaqoqun həyatında qurulmuş xüsusi bəzəkli talvarın altında keçirilməlidir. Bundan başqa, dağ yəhudilərinin digər zəngin mənəvi mədəniyyəti də var. Bu mədəniyyətə misal kimi Roş-Ha-Şana, Yom-Kipur, Pesax, Sukkot, Şavuot və digər bayramları qeyd etmək olar. Bu bayramlar ilin müxtəlif vaxtlarında və xüsusi təntənə ilə qeyd olunur. Məsələn, Roş-Ha-Şana 2 gün davam etməklə sentyabr ayında keçirilir. Bu bayramdan 10 gün sonra Yom-Kipur bayramı başlayır. Ən çox davam edən Pesax bayramı 8 gün davam edir. Pesax bayramından təxminən bir ay sonra Şavuot bayramı başlayır [7].

5. Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatında yəhudilərin rolu

Azərbaycan tarixən çoxmədəniyyətli bir ölkə olmuşdur. Qədim zamanlardan burada avarlar, ləzgilər, talışlar, udinlər, eləcə də yəhudilər birlikdə sülh və dostluq şəraitində yaşamışlar. Azərbaycanda multikulturalizmin bir siyasət kimi inkişaf etdirilməsi dünyanın inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələri ilə iqtisadi əlaqələrin yüksək səviyyədə inkişaf etdirilməsinə səbəb olmuşdur. Belə ki, ölkədə yaşayan müxtəlif millətlərin nümayəndələri yerli əhali ilə birlikdə iqtisadiyyatın bütün sahələrinə investisiya qoyaraq müxtəlif müəssisələr açmış və bununla da həm özləri mənfəət götürmüş, həm də əhalinin tələbatını ödəyərək ölkənin iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərmişlər. Bunun nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bir çox iri müəssisələrin rəhbərləri ölkəmizdə yaşayan qeyri azərbaycanlılardır.

Təkcə ölkəmizdə deyil digər ölkələrdə, məsələn Rusiya iqtisadiyyatında əhəmiyyətli rola malik bir çox yəhudi iş adamları hazırda Azərbaycanın bir sıra bölgələrinə – Quba, Qusar, Xudat, Göyçaya investisiya qoyublar. Yəhudi iş adamları Azərbaycanın regionlarında evlər, konserv kombinatları tikir, istixana təsərrüfatları yaradır, eləcə də mal göndərmək üçün həblər yaradırlar. Məhz həmin həblərin vasitəsi ilə malların logistikası və gömrük məsələlərini birgə həll etmək, məhsulu soyuducu anbarlarda saxlamaq və lazım olan yerlərə asanlıqla çatdırmaq mümkündür. Yəhudi iş adamlarının dəstəyi ilə Azərbaycana yeni müasir texnologiyalar gətirilir ki, bu da istehsalın dünya standartları səviyyəsində təşkil edilməsinə kömək edir. Azərbaycanlı iş adamları bu gün məhz yəhudi iş adamlarının qurduğu infrastrukturadan istifadə edərək istehsal etdikləri malları asanlıqla xaricə sata bilirlər.

Hazırda Azərbaycanın istixana təsərrüfatı məhz İsrail mütəxəssislərinin tövsiyəsi əsasında qurulmuşdur ki, bunun nəticəsində əhali il boyu fərəş tərəvəz yeyə bilər. Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişafına təsir edən amillərdən biri də ölkəyə İsraildən gələn turistlərdir. Bu gün tranzit ABŞ-İsrail-Bakı və Bakı-Təl-Əviv-Bakı təyyarə reysləri vasitəsi ilə Azərbaycana həftədə 4 çarter reysi həyata keçirilir. 2018-ci ilin statistikasına görə ki, Azərbaycana gələn turistlərin 14%-i məhz İsrail vətəndaşlarıdır [8].

Nəticə

Azərbaycanda yəhudilərə həmişə xoş münasibət bəslənilmiş, onlar heç vaxt təqiblərə, təhqirlərə, antisemit hərəkatlərə məruz qalmamış və heç vaxt alçaldıl-

mamışlar. Onlar həmişə milli geyimlərində, o cümlədən onları fərqləndirən milli baş geyimlərində rahat gəzmiş, heç bir təqibə məruz qalmadan ibadət üçün sina- qoqa getmişlər. Amma bu da faktdır ki, hətta Avropanın inkişaf etmiş ölkələrində də belə hərəkətlər həmişə təhlükəli olmuşdur. Azərbaycan dövlət kimi həmişə və hər yerdə antisemitizm təzahürlərini pisləmiş və hazırda da pisləyir. Məhz bu mü- nasibətin nəticəsidir ki, Azərbaycan mənşəli yəhudilər müxtəlif yerlərdə yaşama- larından asılı olmayaraq Azərbaycanı sevir və öz imkanları daxilində İsrail ilə Azərbaycanın bütün sahələrdə əməkdaşlığına dəstək olur, yeni əməkdaşlıq forma- larının formalaşmasına kömək göstərir[9].

Ədəbiyyat:

1. <http://multikultural.az/az/milli-azliqlar/119/azerbaycanda-yehudilerin-sosial-medeni-inkisafi/>
2. Salmanov.M., Azərbaycan yəhudiləri- tarixdən bu günə Palitra-2018, № 185. – səh. 13.
3. Энгел.В.В., «Первые еврейские общины на территории России»
4. Dağ yəhudilərini Azərbaycanın tolerant ölkə olması özünə cəlb edib. Paralel-2018, № 3. səh. 9.
5. Yəhudilər. 525-ci qəzet-2019, № 116. –səh. 7. http://anl.az/down/meqale/525/-2019/avqust/http://multiculturalism.preslib.az/az_a5.html
6. Azərbaycan yəhudiləri <http://yahudi.az/index.php?newsid=2014-05-2013>,
7. Миндлин. А.Б, «Евреи при Александре Первом»
8. Əlizadə.Ş., “Azərbaycanda multikulturalizm və onun ölkənin sosial iqtisadi inki- şafında rolu” – 2018.
9. Дубнов.Ш. ,«Новейшая история евреев»

Summary

Socio-Economic Status of Caucasian Jews

The article "Socio-economic status of Caucasian Jews" provides information about the history of settlement of Caucasian Jews in these areas and the groups of mountain Jews.

The article investigated the activities, social status and socio-cultural development of the Jewish communities in Azerbaijan, their role in the socio-economic development of the Republic.

In addition, the article analyzes the forms of economic and social cooperation between Azerbaijan and Israel and presents the relevant results.

Резюме

Социально-экономический статус кавказских евреев

В статье «Социально-экономический статус кавказских евреев» представлена информация об истории расселения евреев на Кавказе, и групп горских евреев.

В статье исследуется деятельность, социальное положение и социально-культурное развитие еврейских общин Азербайджана, а также отмечена их роль в социально-экономическом развитии республики.

Кроме этого, в статье исследованы формы экономического и социального сотрудничества между Азербайджаном и Израилем, и представлены соответствующие результаты.

Rəyçi: İ.f.d., S.Məhərrətova